

ЎҚИТУВЧИЛАР ВА ЎҚУВЧИЛАР ЎРТАСИДАГИ НИЗОЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ТАЪЛИМ СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ МАЗМУНИ СИФАТИДА

*АДУ Умумий психология кафедраси профессор
Тожибоева Гулхумор Раҳманжановна
Психология йўналиши 1-босқич магистранти
Али Манзул Абдулло ўғли*

Аннотация: Ушбу мақолада ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги низоларнинг олдини олиш таълим субъектлари фаолияти, шахслараро низоларни самарали бартараф этиш имкониятини берувчи шарт-шароитлар, низолашиш даражаси, уларнинг низоли хатти-ҳаракатлари шакл ва характери инобатга олиш зарурлигига оид маълумотлар ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: ўқитувчилар, ўқувчилар шахс, низо, деструктив, конструктив динамика.

ПРОФИЛАКТИКА КОНФЛИКТОВ МЕЖДУ УЧИТЕЛЯМИ И УЧАЩИМИСЯ КАК СОДЕРЖАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СУБЪЕКТОВ

*доцент кафедры общей психологии АГУ
Таджибоева Гульхумор Раҳманджановна*

Аннотация: В данной статье говорится о деятельности образовательных субъектов по предупреждению конфликтов между педагогами и учащимися, условиях, позволяющих эффективно разрешать межличностные конфликты, уровне конфликтности, необходимости учета формы и характера их конфликтного поведения.

Ключевые слова: педагоги, студенты, личность, конфликт, деструктивная, конструктивная динамика.

Замонавий мактабнинг эҳтиёжлари ўзининг кескинлиги билан шахслараро низоларнинг олдини олиш ва ҳал қилишда ўқув жараёни субъектларининг фаолиятини оптималлаштириш масаласини кўтаради.

“Оптималлаштириш” тушунчаси (“оптимал – энг қулай”га қаранг) бу ҳолда таълим субъектлари фаолияти учун энг қулай шарт-шароитларни яратишни билдиради. “Шартлар” ва “йўллар” тушунчаларининг маъноларига асосланиб, биз, биринчи навбатда, кўрсатилган фаолият боғлиқ бўлган ҳолатлар ҳақида

гапирамиз; иккинчидан, фаолиятни амалга оширишда риоя этилиши зарур бўлган талаблар тўғрисида; учинчидан, мактаб таълим майдони субъектлари ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги низоларнинг олдини олиш учун қандай аниқ қадамлар қўйиши мумкинлиги ҳақида.

Кўпчилик томонидан таъкидланганидек, ўқув жараёнида тадқиқотчилар, кўпроқ потенциал можаролар бор бундан ташқари, можаронинг олдини олиш кўпинча ҳал қилишдан кўра осонроқдир. Шунинг учун ҳам ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги зиддиятларнинг олдини олишда мактаб маъмурияти ва мактаб психологининг фаолияти алоҳида аҳамият касб этади. Бир қатор психологлар ва низоологларнинг фикрига кўра, муваффақиятли олдини олиш кўп жиҳатдан низонинг асосини - низоли вазиятни ажратиб олиш ва уни бартараф этиш қобилиятига боғлиқ.

Биз афсус билан айтишимиз керакки, ҳозирги вақтда мактабда зиддиятли вазиятлар билан ишлаш деярли фақат расмий маъмурий чораларни ўз ичига олади ва уларнинг доираси жуда кенг бўлса ҳам (турли педагогик кенгашларда ўсмирларни "ўрганиш" дан ота-оналарни мактабга чақириш ва ҳатто полицияни жалб қилишгача. офицерлар), кўпинча ўқитувчиларнинг асосий ташвиши - бу можаронинг яширин фазага ўтишига олиб келадиган, унинг барча иштирокчилари учун ҳалокатли оқибатларга олиб келадиган ҳодисани ўчириш истаги.

Афсуски, мактабларда болаларни кундалик, баъзан синфда жуда мураккаб психологик босимга дучор қиладиган қаттиқ авторитаризм ташувчилари - ўқитувчиларга нисбатан сукут сақлашнинг шавқатсиз амалиёти мавжуд.

Оммавий педагогик амалиётда ўсмирга адекват, психологик асосли таъсир жуда камдан-кам ҳолларда амалга оширилади, ўқувчи билан зиддиятда бўлган ўқитувчи одатда эътибор ва таъсир зонасидан ташқарида. Вақти-вақти билан ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги зиддиятларни турли сабабларга кўра (корпоратив сабабларга кўра, мутахассисни йўқотиш кўркуви ва бошқалар) "тартибга солиш"га мажбур бўлган мактаб маъмурияти содир бўлган воқеа учун барча масъулиятни ўсмирга юклайди. Айни пайтда маълумки, "агар маъмурият ўқитувчи билан зиддиятдан ўзини ҳимоя қилган бўлса, бу билан ўқувчини хавф остига қўяди". Ўқитувчининг "юзини сақлаб қолиш" ва "ҳокимият учун ишлаш" учун ҳар қандай йўл билан ҳаракат қилиб, маъмурият ўзини ўспиринлар аниқ биладиган ноаниқ ҳолатга қўяди, бу эса уларнинг ўқитувчининг тан олиншига эришиш имкониятига ишончини сусайтиради. уларнинг талабларининг адолати, ўқитувчиларга ҳурмацизлик ва янги можаролар.

Маълумки, низоларнинг олдини олиш ва ҳал этиш бўйича ҳам маъмурий чора-тадбирлар бир йўналишга қаратилган бўлиши билан бирга самарасиз ва

хатто бузғунчидир, ҳаёт низоларнинг олдини олиш ва бартараф этишга янада нозик, психологик, комплекс ёндашувни талаб қилади.

Худди шундай ёндашувни ўқувчиларга, хатто ундан ҳам кўпроқ ўқитувчиларга нисбатан амалга ошириш керак. Ўсмир билан ишлаш камдан-кам ҳолларда ёшнинг психологик хусусиятларини, хусусан, этакчи фаолият бўлган ижтимоий фойдали меҳнатга бўлган эҳтиёжни ҳисобга олган ҳолда қурилади. бу ёш оралиғида. Жамоа учун муҳим бўлган ва унга киритилган ўсмирларнинг имкониятларига мос келадиган, қарама-қарши томонлар биргаликда муваффақиятга эришишлари мумкин бўлган қўшма тадбирларни ташкил этиш муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда.

Юқорида айтиб ўтилганидек, можарода иштирокчилар ҳиссий стрессга дош беришлари керак. Ўқитувчилар учун бу кўпинча идеал модел ва маълум бир ўсмирда мужассамланган ҳақиқат ўртасидаги зиддият туфайли юзага келади. Можароларнинг олдини олиш - ўқитувчининг боланинг хатти-ҳаракатини ўқитувчининг ўзини ўзи кадрлашига зарба сифатида қабул қилмаслик, керак бўлса, ўзини нотўғри ёки унинг шахсиятининг "ёмон томонлари" мавжудлигини тан олиш ва лойиҳалаштирмаслик қобилиятидир. уларни ташқарига, ўсмир рақибига.

Можароларнинг олдини олишда жуда муҳим нуқта - ўқитувчининг ўз позициясини билиши. Лавозимни билиш самарали бўлади, агар у "бу эрда ва ҳозир" содир бўлса, яъни муаммо юзага келганда, бирор нарса қилиш керак бўлганда, ўқитувчи ҳиссиётларга тўла ва ўқувчининг ҳаракатига жавоб бериши керак. Мавқени англаш учта муҳим шартнинг мавжудлигини назарда тутати: ўзига нисбатан самимийлик; ўзингизни яхшироқ билиш истаги; ўз зиммасига олишга тайёрлик: вазиятни ўзгартириш учун жавобгарлик

Шахсга йўналтирилган педагогикада, аксинча, ҳиссиётларга катта аҳамият берилади, "самарали педагогика - бу аффектив педагогика" деб ишонилади.

Ўқувчиларнинг ҳис-туйғулари ва кечинмаларига бефарқ бўлган ўқитувчи эртами-кечми улар билан муносабатда бўлишда, қайси соҳада (ўқув ёки дарсдан ташқари) содир бўлишидан қатъи назар, катта қийинчиликларга дуч келади. Аксинча, ўқитувчи қанчалик тажрибали ва доно бўлса, у бутун синфнинг ва ҳар бир ўқувчининг индивидуал ҳиссий муҳитига шунчалик кўп эътибор беради.

Можароларнинг олдини олишнинг сабаби ўқитувчиларда низоларни ажралмас ва доимий таҳлил қилиш одатини шакллантириш бўлиб, у бошланғич нуқтага қайтиш, можаронинг келиб чиқишини, можарога олиб келган сабабларни ва энг муҳими, тушуниш қобилиятини ўз ичига олади. , зиддиятли ўзаро муносабатлардан ўрганинг.

Мактаб маъмурияти ўқитувчиларни бундай таҳлилга ундашга чақирилади, айниқса ўқитувчи ўқувчи билан низони ҳал қилишда ёрдам сўраб маъмуриятга

муружаат қилган ҳолларда. Низони ҳал қилишнинг энг реал ва самарали жараёни низо иштирокчиларининг ўзлари бир-бирининг ҳаракатларининг мотивларини тушунишга ҳаракат қилиб, ушбу жараёнга қўшилишидир.

Ўқитувчини нафақат эълон қилиш, балки ишни ўсмирларнинг индивидуал психологик ва ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг ўқувчига бўлган муносабатини инсонпарварлаштириш тамойиллари асосида қуриш зарурлигига ишонтириш жуда муҳимдир, бу психологик мазмундир. ҳамкорлик педагогикаси, ўқувчининг кадр-қимматини ҳурмат қилиш, унинг қобилиятига ишониш, нафақат академик муваффақиятга эмас, балки унинг шахсиятига қизиқиш. Маълумки, "агар муносабатлар ўзаро ҳурмат, тенглик ва шериклик асосида қурилса, шерикларнинг ҳар бири ўзини ўзи англаш ва шахсий ривожланиш имкониятига эга бўлади" .

Шу билан бирга, бу тамойил кўплаб ўқитувчилар томонидан ҳали ҳам эътиборга олинмайди, чунки муносабатлар таъсири остида содир бўладиган ўзгаришлар унчалик сезилмайди ва шунинг учун ўқитувчилар ишнинг кўринадиган натижасини кўрсатишга шошилишади, улар ўртасида ўрнатилган муносабатлар ҳар бир ўқувчига тарбиявий таъсирни унутишади.

Шу муносабат билан С.Г.Йунгнинг «Агар ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида яхши шахсий муносабатлар ўрнатилган бўлса, унда ўқитувчининг дидактик усуллари қанчалик мос келиши ёки қанчалик мос келиши деярли муҳим эмас» деган тўғри ва теран фикрни эслаш ўринлидир. охирги талабларга мос келмайди”.

Мактабдаги низоларнинг олдини олиш - ўқитувчининг қийин педагогик вазиятда ўқувчи билан конструктив ўзаро муносабати, масалан, синфда интизомнинг бузилиши. Бундай вазиятда ўқитувчининг малакали хатти-ҳаракати нафақат низоларнинг олдини олиш, балки ўқувчига тарбиявий таъсир кўрсатиши мумкин. Кузатишлар шуни кўрсатадики, интизом бузилган вазиятда ўқитувчининг хатти-ҳаракати импульсив бўлиб, нотўғри хатти-ҳаракатлар сабабларини ҳисобга олмайди. Ўқувчининг таъсири остида бўлган психологик босим кўпинча ўқувчига ҳам, ўқитувчига ҳам салбий таъсир кўрсатадиган аффектив портлашларга олиб келади.

Шубҳасиз, улар орасида биринчиси психологнинг ҳам, мактаб жамиятининг ҳар бир субъектининг ҳам ижтимоий-психологик компетенция талабидир.

С.Л.Рубинштейн компетенсияни фаолият жараёнида воқеликнинг субъектив акс этиши қандай амалга оширилишини ва фаолиятни ақлий тартибга солиш механизми нимадан иборатлигини ўрганувчи фаолиятнинг умумий психологик назариясининг интегратив концепсияси деб атайди [151, 322-б.].

Мулоқотда компетенция элементларидан бири бу низоли алоқа компетенциясидир (баъзи муаллифлар буни "можаро" компетенцияси деб аташади).

Л.А.Петровская "компетент" тушунчасини "билимли, маълум бир соҳада билимдон" деб талқин қилган ҳолда, низоли компетенциянинг қуйидаги таркибий қисмларини белгилайди: Шахснинг ўз "мен" бўйича компетенцияси ("И-компетентлик", унинг ўз соҳасида ҳам адекват йўналиши. бошқа иштирокчининг потенциалида ва ситуацион компетенцияда), можарони билиш, субъектив позиция (рефлексив маданият, ўзини ва шерикни "ташқаридан" кузатиш қобилияти), низода хатти-ҳаракатларнинг этарлича кенг доирасига эга бўлиш. ва улардан адекват фойдаланиш (қолганларини эътиборсиз қолдирмасдан ҳамкорлик стратегияларига мажбурий эгалик қилиш), ўз-ўзини тартибга солиш маданияти, биринчи навбатда, ҳиссий [94, б.42]. Низоли компетенцияда Л.А.Петровская бир неча даражаларни ажратиб кўрсатади: шахсий кадриятлар даражаси, унинг мотивлари даражаси, муносабати, стереотиплари ва кўникмалар даражаси. Низо компетенциясининг асосий гуманистик мезони - бу низони тугатиш, ундан чиқиш йўли, бу иштирокчиларнинг шахсий ривожланиши, ўзини ўзи англаши билан бирга келади.

Юқори даражадаги низо компетенциясини шакллантириш учун ижтимоий-психологик тайёргарликдан фойдаланиш имкониятини С.И.Эрина ва Э.В.Конева (1998), А.К.Кротов (1996), Л.А.Петровская (1989, 1997) асарларида топиш мумкин. Амалий психологларнинг ихтиёрида гуруҳ психологик ишининг амалий жиҳатларини акс эттирувчи жуда кўп адабиётлар мавжуд.

Сўнгги пайтларда ишбилармонлик ўйинларига қизиқиш кучайди, улар баъзан хатти-ҳаракатларни тузатишнинг энг самарали усули сифатида ижтимоий-психологик тренингнинг ўйин усули деб аталади [8,137-б]. Ишбилармонлик ўйини кўплаб тадқиқотчилар томонидан психологик жиҳатдан аҳамиятли деб эътироф этилади, чунки у ўз-ўзини динамик имкониятларини бошдан кечириш тажрибасини, ўзгариш қобилиятини ва шу билан бирга унинг бошқача бўлиш қобилиятини англаш тажрибасини шакллантиради [1, б.7.].

Шундай қилиб, ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги зиддиятларнинг олдини олишнинг яна бир асосий талабини - изчиллик ва давомийликни бажариш муҳим эмас. Бироқ, замонавий мактабда ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги низоларнинг олдини олиш тизими деярли йўқ, бу ушбу турдаги шахслараро низоларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи.

Андижон вилоятидаги психологик хизматнинг ишлаш тажрибасини умумлаштириш, шунингдек, муаллифнинг мактаб психологи сифатидаги кўп йиллик тажрибаси шуни кўрсатдики, нотўғри ўсмирлар энг зиддиятли ўсмирлар

тоифасига киради. “Хавф гуруҳи” мактаб ўқувчиларини мактабдаги номутаносиблик билан боғлиқ ҳолда ўз вақтида аниқлаш ва ўрта мактабда таълимнинг дастлабки босқичларида мослашиш жараёнини психологик қўллаб-қувватлаш тизимини яратиш бизга ўқитувчи-шогирднинг олдини олиш тизимининг муҳим таркибий қисми бўлиб туюлади.

Психолог учун ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчиларнинг ижтимоий-психологик компетенциясини шакллантириш муҳимдир. Унинг шаклланиши тизимли бўлиши ва ўқувчининг ўрта мактабда таълим олишининг бутун даврини қамраб олиши керак. Шу муносабат билан ўрганишни психологик қўллаб-қувватлаш тизими, шу жумладан конструктив мулоқотда ўқувчиларга билим ва амалий кўникмаларни ўтказиш ва акс эттириш, ҳиссий ўзини ўзи бошқариш ва можароларда малакали хатти-ҳаракатларни ривожлантириш чоралари ҳақида гапириш ўринлидир.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, мактаб таълим маконидаги субъектларнинг барча фаолиятининг мотивини ўқитувчи бола ҳақида ноҳақ фикр юритганда билдирилган ғоя бўлиши керак. Низодан қочиш қобиляти ўқитувчининг педагогик донолигининг таркибий қисмларидан биридир. Низонинг олдини олган ўқитувчи жамоанинг тарбиявий кучини нафақат сақлайди, балки яратади” [13].

Юқоридагиларни умумлаштирган ҳолда шуни таъкидлаймизки, мактабда низоларнинг олдини олиш ва бартараф этиш бўйича таълим субъектлари фаолиятининг самарадорлигига у қуйидаги талабларга жавоб берганда эришилади: умумтаълим мактабида ўқишнинг бутун даври давомида узлуксиз ва тизимли; мактаб таълимининг барча фанларини қамраб олади; мактаб психологи ушбу фаолиятни ташкил қилади ва мувофиқлаштиради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абрамова Г.С., Степанович В.А. Деловые игры: Теория и организация.- Екатеринбург: Деловая книга, 1999.- 192 с.
2. Авдеев В.В. Психотехнология решения проблемных ситуаций. - М.: Феликс, 1992.- 128 с.
3. Алишев Б.С., Шакуров Р.Х. Причины конфликтов в педагогическом коллективе и способы их разрешения // Вопросы психологии.- 1986.- №6.-С. 67-76.
4. Алмазов Б.Н. Профилактика конфликтов в работе с педагогически запущенными учащимися.- М.: Всерос. Научно-методич. Центр профтехобучения, 1991.
5. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки // Избранные психологические труды.: В 2-х Т.- М.,1980.- Т.1 - С. 128-267
6. Андреев В.И. Конфликтология. Искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов.- М.: Народное образование, 1995.- 128 с